

Zakirə Əliyeva

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

“Mən Qarabağsız yaşaya bilmərəm”: arzuları çin olan Əfəndiyevlər

Xalq yazıçısı, Dövlət mükafatı laureatı, Əməkdar incəsənət xadimi İlyas Əfəndiyevin yaratdığı bədii söz abidələri Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin, Azərbaycan dramaturgiyası tarixinin bu gün də davam edən canlı tarixinə çevrilmişdir.

İlyas Əfəndiyevin yaradıcılıq üfüqləri çox geniş və rəngarəngdir. Bu rəngarənglikdə, yazıçının sənət aləmində onun göz açılı böyüdüüyü, füsunkar təbiətinin vurğunu olduğu Qarabağ mövzusu xüsusi yer tutur.

Görkəmli ədəbiyyatşünas alim Yaşar Qarayev haqlı olaraq yazırdı ki, «Qarabağın tarixi barədə klassik sənədlər - yeddi «Qarabağnamə» var. Bütünlükdə İlyas Əfəndiyevin yaradıcılığını mən səkkizinci «Qarabağnamə» hesab edirəm!». Həqiqətən də Qarabağın təbiətini, Şuşa qalasını, İsa bulağını, Topxana meşəsini, bərəkətli Qarabağ torpağının nadir gözəlliklərini, tarixi abidələrini böyük sənətkarlıqla tə-

rənnüm edən İlyas Əfəndiyev Azərbaycan ədəbiyyatına bədii, ədəbi və əbədi - səkkizinci «Qarabağnamə» bəxş etdi”.

İlyas müəllim könlündə, gözündə düşmən tapdağı altında qalmış yurdunu vəsf edə-edə - «Söyüdlü arx», «Körpüsalanlar», «Dağlar arxasında üç dost», «Sarıköynəklə Valehin nağılı», «Geriye baxma qoca», «Üçatılan», «Hacı Axundun cənnət bağı necə oldu», «Xan qızı Gülsənubərlə tarzən Sadıqcanın nağılı», «Mahni dağlarda qaldı», «Natəvan», «Tənha iydə ağacı», «Hökmdar və qızı» kimi onlarla digər əsərlərin hər birində əslində bir «Qarabağnamə» yazdı...

Qarabağ faciəsindən sarsılan yazıçı xalqımızın erməni tapdağı altında olan torpaqlarımızı tezliklə geri qaytaracağına qəti inamla yasayırdı. Qarabağ nisgili qəlbini sızlada-sızlada qələminə sarılmışdı... O illərdə yazıçı ilə həmsöhbət olan başqa bir Əfəndiyevin, görkəmli kitabxanaşünas-biblioqraf, ədəbiyyatşünas alim Əmin Əfəndiyevin xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyevlə bir görüşü olmuşdu. Həmin görüşü Ə.Əfəndiyev belə qələmə almışdı:

Qarabağ Azərbaycandır!

“1994-cü ilin may ayı idi. Əvvəlcədən vədələşdiyimiz kimi yazığının evində görüşdük. Çox fikirli və yorğun görünürdü. Çay qonaqlığından sonra söhbətə başladıq. İş stolunun üstündə «Ədəbiyyat qəzeti» vardı. Mənim ora baxdığımı görüb soruşdu:

- Yəqin oxumusan...

- Bəli, oxumuşam – dedim. «Ədəbiyyat qəzeti»nin son sayında (4 may) yazığının «Hacı Axundun cənnət bağı necə oldu» hekayəsi dərc olunmuşdu. Son illərdə qələmə alınmış, yüksək sənətkarlıqla yazılmış bir əsər idi. Hekayə haqqında mənim fikrimi dinlədikdən sonra, yavaş-yavaş söhbəti davam etdirdi, bilmirəm nədənsə uşaqlıq illərini yada saldı, hekayədə təsvir olunan hadisələrə toxundu: Qarabağ üçün aman darıxıram, Əmin. Elə bil ki, otaqda havam çatışmır. Şuşada, İsa bulağında, Cıdır düzündə olmaq, oranın havasından udmaq, suyundan içmək istəyirəm... Daşaltıdan Topxana meşəsinə, Ərimgəldidən Ağdama, Füzuliyə Sarı, Savalan dağlarına tərəf baxmaq istəyirəm... Sonra söhbəti yazmaq istədiyi təzə bir əsər yzərinə gətirdi. Məzmunu əvvəlki hekayəyə yaxın idi. Bir az ara verdi, otaqda təkmiş kimi – «Mən Qarabağısız yaşaya bilmərəm. Mənim bütün canım ordadır». – dedi...

Bir müddət sonra «Günay» qəzetində dərc olunmuş «Xan qızı Gülsənubərlə tarzən Sadıqcanın nağılı» adlı son povestini oxuyarkən Gülsənubərin Sadıqcana «Gəl buradan çıxıb gedək, istədiyin Avropa dövlətlərinin birində yaşayaq» - təklifinə – «Yox mən Qarabağısız yaşaya bilmərəm» sözlərini oxuyarkən yazıçı ilə son görüşüm yada düşdü...”

Yazıçı İlyas Əfəndiyevi beləcə xatırlayan ədəbiyyatşünas Əmin Əfəndiyev yazırdı: “Biz qəti əminik ki, yaxın vaxtlarda Qarabağ müharibəsinin qələbəsini böyük tənətinə ilə qeyd edəcəyik. Heç şübhəsiz ki, bu el bayramını Cıdır düzündə təşkil edəcək, el şənliklərinin rejissoru İlyas Əfəndiyevin qəhrəmanlarını da oraya dəvət edəcək, erməni faşistlərini, yanları ittiham etmək üçün. Necə ki, 1945-1946-cı illərdə Nürnberq şəhərində alman faşistləri ittiham olunmuşlar. 1945-ci ildə G.Gering özünü öldürmüş, R.Ley isə özünü asmışdır. Mən qəti inanmıram ki, Qarabağ faciəsini törədənlərdən hər hansı bir yan... özünü əvvəlcədən öldürsün. Onlardan belə bir kişilik gözləmək gülünc olardı!

...Bu el bayramının sonunda xan qızı Natəvanın alovlu sözləri eşidiləcək: «Mən Xurşudbanu Natəvan bu əzablı yolları xalqımla birlikdə gedəcəm!... Bu uçurumlu yolların sonunda bizi öz milli birliyini, azadlığını tapmış azad Azərbaycan gözləyir!»”

Hər iki mərhumun - Xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyevin də, ədəbiyyatşünas Əmin Əfəndiyevin də arzuları çin oldu. Ruhları şad olsun!

Bu günlərdə Ali Baş Komandamız İlham Əliyevin, şanlı Azərbaycan ordusunun bizə bəxş etdiyi Zəfər sevincini yaşamaqdayıq. Şəhidlərimizin və Qarabağ həsrətilə dünyadan köçənlərimizin də ruhu şad olsun ki, Qarabağ bizimdir! Qarabağ Azərbaycandır!

22 iyun. - 2021-ci il. <https://science.gov.az/az/news/open/17273>